Poëzie is klank en beeld. Als ze wordt gedeclameerd met instrumentale begeleiding of wordt gezongen, sluit ze aan bij de muziek. Wordt ze schriftelijk gepubliceerd, dan sluit ze door lay-out en illustraties aan bij de beeldende kunst.

Giolina Henriquez en Belinda de Veer:

Poëzie in woord en beeld

Door Wim Rutgers

De grote Nederlandse dichter en poëzietheoreticus Simon Vestdijk verwoordde dat in zijn lezingen die hij tijdens de Tweede Wereldoorlog in het gijzelaarskamp Sint Michiels Gestel hield voor zijn medegevangenen en die later als *De Glanzende kiemcel* (1973) werden gepubliceerd als volgt:

Door de metrische regelmaat en de klankrijkdom nadert de poëzie tot de muziek, door het op de voorgrond treden van aanschouwelijke beelden, van concrete, plastische details zoekt de poëzie als het ware aansluiting bij de beeldende kunst.

Ook Octavio Paz laat zich in *El arco y la lira* (1956) in gelijke bewoordingen uit. Poëzie is dus zowel woordmuziek als een schilderij van woorden. Grofweg valt er zo een parallel te trekken met het onderscheid tussen op de oratuur geënte voordrachtspoëzie aan de ene kant, en leespoëzie die op papier gepresenteerd en in stilte wil worden gelezen aan de andere kant. Er zijn dichters van klank en ritme en er zijn dichters van beeld en metaforiek. In beide gevallen gaan verschillende kunstvormen samen of versmelten zelfs tot een nieuwe meervoudige eenheid.
Beide dichtvormen hebben een lange geschiedenis, al is het muzikale element in onze in de orale traditie gefundeerde dichtkunst voorlopig nog sterker aanwezig dan de pure leespoëzie. Onze poëzie wordt immers vooral gekenmerkt door haar persoonlijke expressie en directe communicatie met een bij de voordracht aanwezig publiek. Maar klank én beeld overbruggen beide, ze dichten beide de kloof tussen auteurs en hun publiek. Gedichten leven door ze te lezen én door ernaar te luisteren.

Is de poëzie op zich niet sterk genoeg om het alleen op te knappen? Heeft ze die 'steun' van andere kunsten als muziek en zang, performance en beeld door middel van illustraties en beeldende kunst wel nodig? Het antwoord daarop is ontkennend. De dichtkunst, als ze werkelijk kunst is, kan het ook alleen af. Maar als creatieve orale vertolking en als herschepping in een andere kunstvorm krijgt ze in deze vorm van creatieve receptie een dimensie erbij.

WOORD EN KLANK
Luisteren is gemakkelijker dan lezen, zeggen sommigen. Het levende contact brengt het gedicht dichterbij. Maar er is meer als een gedicht goed wordt gedeclameerd. "Bij ons is poëzie tevens theater. Het leeft, het is performance. Bij voorkeur ken je je gedichten van buiten, zodat je *eye-contact* hebt met je publiek", zegt Nydia Ecury.

Een van de dominante kenmerken van poëzie is de herhaling. Door een gedicht voor te dragen of zoals het Papiamentu het zo mooi zegt, *interpreta un poema*, kan de vertolker aan die herhaling iets toevoegen door er een climax of anticlimax in aan te brengen die de stille lezer voor zichzelf misschien niet ervaren zou hebben. De vertolker interpreteert door de voordracht inderdaad. Gedichten die vooral op ritme en klank berusten krijgen in de levende voordracht een extra lading.
Het is een opvallend verschijnsel dat onze dichters vaak tegelijkertijd uitstekende performers zijn, zoals Hubert Booi, Nydia Ecury, Richard Hooi, Gibi Bacilio, Filomena Wong, Belén Kock-Marchena, Wycliffe Smith, Lasana M. Sekou en vele anderen die hun eigen werk voordragen. Daarnaast zijn er de declamators die zich in het werk van creatieve dichters verdiept hebben en dat op kunstzinnige wijze vertolken. Ruth Vrieswijk en Belén Kock-Marchena.dragen eigen werk voor op cd. Stanley Cras draagt bijvoorbeeld het oergedicht in het Papiamentu, Joseph Sickman Corsen, *Atardi*, voor, zoals Tita Giel en Rose Heye en talrijke anderen het hebben gezongen. Denise Jannah interpreteert op haar cd *Gedicht gezongen* werk van onder meer Ernesto Rosenstand, *Wadirikiri*, Elis Juliana, *Mal wega* of Frank Martinus Arion, *Mi tin gana di mirabu* en Ruby Bute, *She walks the street*. De voorbeelden van vormen van declamatie zijn moeiteloos uit te breiden.

In Joceline Clemencia, *Elis Juliana Inbestigadó; Piedra di molina* (2004) zegt de Curaçaose dichter Elis Juliana die de verpersoonlijking is van het samengaan van poëzie met zowel klank als beeld: 'Loke tabatin mas influensha riba mi tabata ritmo. Si bo trese un obra literario ku su ritmo, e mes ta tur kos kaba.' In de presentatie van zijn gedichten als 'E patu' en vooral 'Kanta kueru' komt dat indringend naar voren. Door de voordracht krijgen ze de meerwaarde die ze op papier missen. Maar in zijn talrijke papieren publicaties met zijn eigen illustraties zien we de andere benadering op niet minder creatieve en indrukwekkende wijze.

WOORD EN BEELD
In de relatie tussen woord en beeld kunnen we het onderscheid maken tussen de dichter die eigen werk illustreert en de illustrator van het poëtische werk van anderen. Literatuur kan zo heel goed samengaan met een tekening of schilderkunst. Er zijn dichters die daarnaast ook wel tekenen en schilderen en er zijn tekenaars en schilders die ook dichten. Van het laatste, schilders die tegelijkertijd dichters zijn, treden twee Arubaanse kunstenaars op de voorgrond, Giolina Henriquez en Belinda de Veer.
Giolina Henriquez publiceerde met onder meer *Hala di berdad / Wings of truth* (1998) een tweetalige dichtbundel met reproducties van schilderijen. Maar met evenveel recht zou de uitgave een catalogus van schilderijen genoemd kunnen worden, die voorzien werd van illustratieve gedichten. Het is voor de kijker en lezer onmogelijk te bepalen wat er eerst was, het woord of het beeld. Beide worden gelijkwaardig naast elkaar gedrukt en afgebeeld. De gedichten in het Papiamento en Engels op de even pagina's, met de reproducties ernaast op de bladzijden met een oneven nummering. Ze zijn in de vorm dus duidelijk gescheiden, maar niet naar de inhoud, want er is wel degelijk overeenkomst. Woord en beeld versterken elkaar wederzijds.

In *Hala di berdad / Wings of truth* worden 29 schilderijen gereproduceerd, waarvan er 27 kleur zijn en twee in zwart-wit en grijstinten: 'Relatividad V' en 'Conta cu IV'. Deze schilderingen worden geflankeerd door het gedicht 'Resolucion sin fin/Endless resolution'. Het is niet alleen zo dat de twee zwart-wit schilderstukken het minst vrolijk van het hele boekwerk zijn of anders uitgedrukt het meest pessimistisch zijn, dat geldt naar mijn mening ook voor het begeleidende gedicht. Dit lange gedicht van dertien zesregelige strofen 'Resolucion sin fin' begint en eindigt – op de laatste twee strofen na – steeds op dezelfde manier: 'Na momentonan di luto ...e ora ei tin resolucion sin fin'. Daarmee lijken dichter en lezer van het gedicht als ze bijna het einde van het gedicht bereikt hebben, nog even ver als in het begin. Er is immers niets opgelost, want met deze gesloten structuur hebben we alleen maar in een kringetje rondgedraaid. Maar dan varieert de dichter in de laatste twee strofen en krijgt het gedicht alsnog een positief slot.

Na e momento ei,
ora fo'i curason e berdad a despega
'cu nunca lo disparce e chispa di destino',
eliminando desesperacion cu tawata tin
pa un sunchi tierno di amor eterno,
einan ... a nace e resolucion sin fin.

Einan, den e fuente di chispa di lus,
Den e microcosmos di anochi,
Evitando e alma perdi den cinco sinti,
A termina e buelo di e berdad despega.
Einan a prevalece, claba na cruz,
... e resolucion sin fin.

De slotwoorden 'resolucion sin fin' roepen nu in plaats van de negatieve lading, zoals steeds weer in de eerdere strofen, juist een positieve waarde op. Dit positieve dichterlijke slot wordt geflankeerd door nagenoeg eenzelfde schilderij als op de voorgaande pagina, maar nu in kleur afgebeeld. Het trieste grijs heeft plaatsgemaakt voor veelkleurigheid. De titel van het laatste schilderstuk is dan ook 'Conta Cu: Haña/Reliance: Found'.
Dit is slechts een voorbeeld uit de intrigerende bundel. Giolina Henriquez, *Hala di berdad / Wings of truth* biedt veel mogelijkheden om het samengaan van woordkunst en beeldkunst te analyseren en te interpreteren.

Een andere Arubaanse schilderes die tegelijk gedichten schrijft, gaat nog een stap verder door woord en beeld niet alleen náást elkaar te plaatsen, maar door het woord van tijd tot tijd ín haar schilderstukken te integreren, door teksten op het doek zélf te schrijven. Zo maken teksten integraal onderdeel uit van schilderijen en wordt de grens tussen schilderkunst en woordkunst opgeheven. Op de laatste tentoonstelling 'E Hofi di Rosa' waren in Access Art Gallery (2004) daarvan verschillende voorbeelden te zien.

De schilderijen van Belinda de Veer kenmerken zich door een dwingende herhaling en daardoor versterking van steeds weer het hameren op hetzelfde aambeeld. Datzelfde kenmerkt haar gedichten die niet alleen inhoudelijk, maar in die zin ook vormelijk sterk met haar schilderstukken overeenkomen. De herhaling zien we in het herhalen van hetzelfde onderwerp in verschillende gedichten, maar ook in de stijlverschijnselen herhaling en variatie in een en hetzelfde gedicht dat daardoor inhoudelijk een dwingend karakter meekrijgt, zoals in 'Mi storia' uit de tentoonstellingscatalogus van 'E Hofi di Rosa'.

Ora
E'la puntrami
pa mi skibi mi storia
m'a puntr'e
si e ta kere
cu mi tin
mi tin pa ken
mi tin pa kon
mi tin pakiko
mi tin di unda
pakiko lo mi tin
di kiko
pa ken
di kon.

Een schilderstuk van de expositie 'Human nature' van 2002 in Instituto di Cultura vormt een prachtige illustratie van het samengaan van beeld en woord. Het schilderij 'Dori Mako' bevat de tekst van het gelijknamige gedicht 'Mako mako dori, si mi muri ken ta derami? / Ami ami ami / Mako mako dori, si mi muri ken ta yorami? / Ami ami ami. ('Kikvors, lieve kikvors, als ik sterf wie zal mij begraven? / Ikke ikke ik / Kikvors lieve kikvors, als

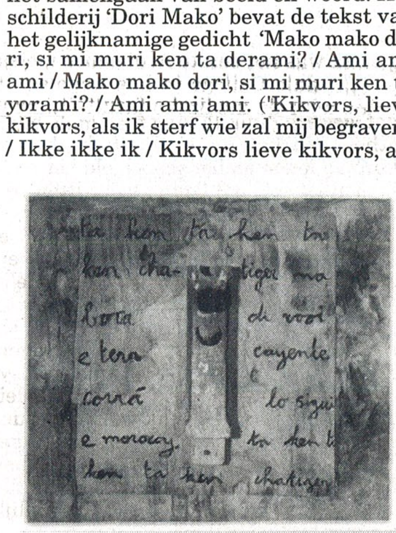

ik sterf wie zal om mij wenen? / Ikke ikke ik.') Cola Debrot gaf deze oude rijmregels in zijn literatuurgeschiedenis weer op gezag van de Duitse geoloog K. Martin die tegen het einde van de negentiende eeuw Aruba bezocht en dit waarschijnlijk oudste Arubaanse gedichtje hoorde van een bejaarde vrouw. Hij beschouwde het rijm als resten van 'een primitieve orale literatuur', zonder daarover veel bijzonderheden te kunnen geven. Cola Debrot interpreteerde het gedicht echter als een mogelijke bezweringsformule.

INTERTEKSTUALITEIT
De Veer 'schrijft' dit oude Arubaanse gedicht 'over' in een van haar schilderijen, maar veroorlooft zich daarbij twee interessante vrijheden, ten eerste door de woorden enigszins te veranderen ('ta' wordt bijvoorbeeld 'lo' en 'si' wordt 'dia') en vervolgens vooral door het bestaande gedicht een open einde te verschaffen. In een bij het schilderstuk horend gedicht luidt het nog gewoon: *Dori Mako dia mi nace kende lo bai wardami? Dori Mako dia mi muri kende ta bai derami?* Maar de tekst in het schilderij zelf varieert hier op door en creëert daarmee een interessant open einde en op die manier een nieuw perspectief.

'dori mako dia mi nace
kende lo bai wardami
dori mako
dia mi
muri kende ta
bai derami dori mako
dia mi nace kende ta bai'

Levenseinde wordt levensbegin want de centrale doodsgedachte van het oorspronkelijke oude Arubaanse gedicht wordt geflankeerd door, in tegenstelling tot die doodsgedachte, juist twee keer aandacht voor de geboorte te vragen. Ten tweede krijgt het gedicht geen syntactisch einde want de laatste zin is niet af – of zou buiten het schilderij moeten worden voortgezet. Het leven is geen aflopende zaak want de herhaling van het beginvers aan het einde van het gedicht suggereert immers juist dat het leven doorgaat. Vanuit deze benadering kan nu de interpretatie van de beeldende elementen van het schilderij volgen: de afgebeelde karko's zijn omwonden met (prikkel)draad. De kunsthistoricus kan vervolgens de kleursymboliek van het schilderij met bruin en blauw interpreteren vanuit de tentoonstellingstitel 'Human - nature'.

Dit is één voorbeeld uit een serie mogelijkheden die het werk van Belinda de Veer biedt. Een ander duidelijk voorbeeld vormt het gedicht-schilderij over Cha Tiger. Analyse en interpretatie van deze schilderkunst kan niet meer geïsoleerd door een literaire criticus of een kunstcriticus plaatsvinden maar vergt integratie van beide disciplines.

De gedichten van De Veer zijn daarnaast natuurlijk ook zonder bijgaand schilderstuk te interpreteren. Ze kan met eenvoudige woorden veel zeggen, zoals in het korte gedicht 'Creacion uni' dat een wel zeer actueel thema verwoordt in de tegenwoordig ideologisch zo verdeelde wereld.

Na cruzada
Di Oost y West
Tin un lotus
Y un rosa
Brazá cu amor
Separá pa odio
Uni den Creación.

Dit gedicht over interculturaliteit kan met zijn beelden van lotus en roos gemakkelijk geïnterpreteerd worden, maar het is daarnaast interessant na te gaan hoe juist door het samengaan van woord en beeld een meerwaarde ontstaat.

Er wordt de laatste decennia, al dan niet terecht, steeds weer geklaagd over de ontlezing in het algemeen en de geringe aandacht voor literatuur in het bijzonder. De nieuwe, minimale eindtermen van havo en vwo stemmen daarbij ook bepaald niet vrolijk. Misschien biedt de combinatie van de woordkunst met andere kunstvormen als muziek en beeldende kunst een mogelijkheid om de literatuur uit haar relatieve isolement te bevrijden en haar wat meer van de haar toekomende aandacht in het onderwijs te geven. De moderne onderwijsprogramma's in het secundair onderwijs bieden met hun gemeenschappelijk literatuuronderwijs (GLO) en het vak Cultureel Artistieke Vorming (CAV) daarvoor een interessante mogelijkheid die ook buiten het onderwijs nieuwe perspectieven opent.

Giolina Henriquez, *Hala di berdad / Wings of truth* (1998)
Belinda de Veer, *Human - nature* (2002)
Belinda de Veer, *E Hofi di Rosa* (2004)

Merry Christmas • Happy New Year
Bon Pasco • Feliz y Prospero 2005
Prettige Kerstdagen • Gelukkig 2005
At your service in 2005
VALERO
Valero Savaneta N.V.
121-B, P.O. BOX 2342 • SAVANETA
ESTABLISHED IN 1953

ASTEC N.V. TA DESEA NA
TUR NOS KLIENTENAN Y
PUEBLO DI ARUBA EN GENERAL
UN FELIZ PASCO Y
UN PROSPERO ANJA 2005
ARUBA STEVEDORING
COMPANY (ASTEC) N.V.
Haventerrein - Oranjestad

Zalig Kerstfeest
en een Gezegend 2005
" In het nieuwe jaar, zeg het met bloemen"
Ook als u naar Nederland wilt sturen, van
Elsa's
Flowershop
Santa Cruz 52-C Oranjestad, Aruba
Telefoon: 585-8128 Fax: 585-1228